

govor kao akcija

(Naslovak sa prve strane)

sladokusaca i putnika od literarne suplesce, ali je sigurno da će neke od istina o vremenu koji živi njihov pisac ostati kao opomena i pamćenje bez opoziva.

Najzad, jedno treba reći tonom odošće u budućnost: Dobrica Čosić svoju javnu reč shvata u smislu koji joj je dat naslovom ovog prikaza: kao akciju, kao svesni akt, aktivno učešće u svetu, u intonaciji i duhu koji to reči daje poznati Sartre. On veruje da čovek svojim rečima sužava krug nevolja koje opredeljuju njegove bližnje, veruje u determinizam misli i efekta koji misao izaziva, i otuda u čitavoj njegovoj knjizi jedna strasna prožeta logika, stalna, mestimično knjiška i romantična, vera u svetovizme ideje i istine, u velike i svetle pojmove: civilizacija, kultura, aktivizam za dobro svih, pa i pored

sve lucidne skepse prema prorocima svake vrste, on ne jednom završi u strasnoj potvrdi vrednosti tih pojmova i kad mu reaguje dejstvo tih reči. Reč je za njega plug istorije, van prizemne utilitarnosti takvog poređenja, dleto kojim tvorca vija istorijske i nacionalne sudbine, i on bi rado potpisao, zajedno sa Santrom, Flabrovu knjivicu zbog neuspela Pariskog komuna, jer je po njemu i uzdržanost akti kojim misao upliće naše postojanje u zupčanike istorije. Reči, zato, uzete u skupnom efektu, i u duhu kojim ih natkriljuje pisac ove knjige, nisu samo gola semantička ili lingvistička materija, nešto bezlično i suvo, nad čime se paše kabinetski naučnici, one su i mera jednoga morala, duh jedne probudene i zrele ličnosti i mera njene prevratničke, učesničke energije.

Samo, rekao bih da u toj oblasti ima jedan pakao pitanja na koja ova knjiga nije ni pokušavala da odgovori, a koji se otvara svakoj misli koja bi da teče bez ustupaka svakoj veri i da tera sve svoje dileme do kraja: sve velike stvari, premda Čosićevog dragocimog parafrasi misli jednog naučnika, imaju neizvesnu sudbinu. Sve što je u stvarima stvaranje teralo u prošlosti svoje kamenje na čistine osmišljene nađe, počinjalo je sa potpunom verom u nosivost i plodnost sopstvene vizije, sopstvene sudbine, budućnosti. Sa kojim onda terazijama od paucine pravde, od ostalosti merila, izmeriti, u samom početku jedne neizvesnosti, osnove ili, još teže, stepen anticipiranog bogatstva u duhu jednog čoveka a da se u tom presudnom trenutku ne bude svirep prema čoveku i ljudima kojima je briga za akciju u smislu koji joj daje Čosić na devetom ili nijednom koloseku duhovnih opesaja? I nije li onda reč sa ambiciozom da „zavita nečim apsolutnim usred relativnosti“, što je ambicija svake akcione reči, uvek u opasnosti da potisne i uguši neko „relativno“ bogatstvo. Stvarni iako ne preciznijom aparaturom branjen

izlaz iz ove dileme ja vidim u Čosićevoj misli o slobodi kao prauslovu svakoga stvaranja, koja podrazumeva i rizik promašaja i osvešćenje njim.

Otuda posle ovih nekoliko globulnih preleta i sumernog akcentovanih problema *Akcije* želim da još jednom potcrtam njen nekonvencionalni, uzavrel, svedočić duh i ton i ne želim da zbog neizbežnih dvoseklosti i tragizama svakog izbora sužavam ili smanjujem stvarnu elevaciju ovoga izbora koji je učinio Čosić. To je čovek koji živi intenzivno u svom vremenu i taj život, u sumi svih njegovih ograničenja i opterećenja, odlikava jednu epohu. I zato kad sutra u dalekim odeljima novina budem slušao Čosićeve muke u sreskim prosvetnim pitanjima ili one njegove pomalo nervozne i umorne replike u dijalogu sa župskim seljacima, ili kad budem čitao ponovo o raskaljanim našim drumovima, koji nisu ni pravi ni carski, ponovo ću laika srca da previdim neman ove knjige kao literature, neće me zamaratati njena osetna novinska letelica, ni na mahove suva i štura logistička rečenice, niti ono ponešto napadno isterivanje primitivizama i svakogvrstnih glupo-

sti glugovim kocem racionalizma.

Osim toga hrvznare i udžerice mog detinjstva iz kojih i danas kulja jedan pogružen, duhovnim radostima neprobuden svet, sva ona kolitina ljudi između plukova i okućnica, nisu isto što i pusta literarna mudrovanja. I Čosićeva, u dobroj meri i smislu prosvetarska, akcija, da taj svet ima biblioteke, domove kulture i da oseti prave vrednosti misli i stvaranja, nije samo filantropija i nije samo dugovanje jednog u njemu poniklog i uspelog pisca. Zato ova knjige, u jednom dubljem i višem smislu, i nadmašuju literaturu, dovode je u pitanje, ponavljajući kako u ovom još uvek neidiličnom svetu nije jedina sreća u tome da uman i zreo čovek ostvari srećan slik ili da blaženo usne na jastuku svesti o uspehim romanima. U ovom, mnogim osobinama pragmatiskom, bezdušnom dobu vratiti se čistim vodama javnog aktivizma, najmanje znači svesti položaj javnog radnika na posao mašine koja lifieruje fraze za opseniti prostotu. Akcija je zato i jedan izazov takvom shvatanju, jedna opomena.

Miroslav EGERIĆ

fenomen putovanja

Blago sabrano jezikom...
(Priče Solomovne, glava 21)

Nikada umoran, Putnik otvara geografsku kartu, povlači kažiprstom nekoliko linija uzduž i popreko, trlja dlanove, onako kako to rade trgovci kad naprave dobar posao, ili bolje: kockari kada ih sreća posluži, i ustaje...

To je početak avanture, taj pobednički pokret tela, to ustajanje nad geografskom kartom, taj nemir drumski, ... Završbešete pete, zove put u strasnu neizvesnost. Taj trenutak i za pesnika kakav je Jesenjin, ne dramatičara, ali pesnika koji oseća snagu trenutka odluke — postaje čvrsti most, prvi korak koji treba pobediti, prvi kamen koji treba prekoračiti. Narodski rečeno, kad završe pete — nema vrđanja, odluka kao da je donesena i bez našeg učešća, ići se mora.

Kuda to jutros gleda sveta Fuma,
sa svoga visa ta gospa od cinka?
Kao fikcija umornoga uma
sprema bonacu preko moga lika...

(Rovinj, 1963)

Oduševljava ta crkva na brdu, taj toranj na koji morari smestile svoju osmatračnicu. Nije čudo, u podnožju još zija nemački bunker, garav od eksplozije koja je raznela mitraljesca i pomoćnike. Kamen oko. Rovinj je isturen, ima se utisak — veoma važan strateški za voj-sku. Ne smeta ni bunker na Katarini, gde hoteli vrve od nemačkih turista. A za crkvu Nemci nemaju razumevanja. Ne shvataju kako Fuma može da predskazuje vreme, dan unapred pokazuje da li će kiša ili sunce. Nije im to prijemljivo, vele: balkanski primitivizam, verovanje u fetiše. Ne vredi se svadati s njima, jedva ziaju engleski, a Istru bezobrazno računaju u Balkan. U čemu, uostalom, imaju pravo, jer tako izgleda: Istra je na poluostrvu. Kada pokušam simbolično da im objasnim da je ovaj grad beo kao riblja kost zato što ga sunce voli, a da je Balkan inače crn od gareži i opušaka, oni odmahuju glavom i zovu dva dupla viskija. Čudni.

Na ulazu u crkvu ugrađena je u zid kamena ploča sa likom Fume koja u rukama drži grad. Izraz lica spokojan, zaštitnički. Pitam šjor Iva gde je pronađena ploča, on ne zna tačno. Zar je važno gde je pronađena? Možda je neko, uplašen ratnim strahotama, sakrio parče kamena u postelju, da preživi pokolj, raseljavanje i odvođenje. Taj neko je bio pun nežnosti prema parčetu kamena. Zahvalni Rovinježi. Nigde ne piše, ali znam: zahvalni. Sačuvao im je grad. Pitam još: pogreši li Fuma nekada, kaže li: biće sunce, a padne kiša? Šjor Ive me gleda, žmirk, odmahuje očima. Lud, misli.

Tamo, na pučini, brod se provlači pored otoka Sedam diaka. Fotografisam ga, malograđanski. Znam, kasnije će ta fotografija biti samo detalj mojih uspomena, ali sadu igravam turistu. Uživam u samoci čempresa. Lepa obalo, zdravo. Kamen, kamen, i kamen. Čudnovato, umesto blagih, peščanih plaža ovde je obala zubata. Kao simbol.

Doživeo sam jedan traktor na molu kao nešto najdraže. Jutro je bilo kišovito, jesen je stigla sa severozapada, a crveni traktor, kao mak među belim radama, na molu. Kontrast, kao koplje probode mi dušu. Lenjost me obuze, ali se oko zagreja, to je znak da treba uzeti kao vreme, dok sve ne prođe.

Doživeo sam traktor. Kada sam i to, uveče, ispričao Nemcima, prijateljima, mladom bračnom paru, smeja li su

LJUBIVOJE RŠUMOVIĆ

16-74792139

se. „Kod nas“, rekli su, „ima traktora koliko hoćeš, svuda. Ništa neobično. Mi pravimo izvrsne traktore, jake“, ilteo sam da budem strpljiv, ali nisam izdržao. Rekoh da moj otac ima dva traktora. Rekoh: crvena. Rekoh: jaka. Rekoh: dva izvanredna traktora. Rekoh: da sam sit traktora, ali ovaj crveni na molu — oduševio me. Jer mu tu nije mesto, rekoh. Moj otac drži svoje traktore u štali, ne znadoh reč „štala“ pa rekoh na srpskohrvatskom; on klimnu glavom. Ali ovaj traktor na molu, rekoh, to je narod. NAROD. Gledao me tupo, dugo, tupo, bez treptanja, tupo. Moj prijatelj, hemicar, Nemas iz Kelna, Helmut. Posie mi je pisao i pitao me za traktor. Odgovorio sam mu da je to USPOMENA. Pitao sam ga što se ne seća nečega značajnijeg, ako mu je traktor bio toliko nevažan. Medutim, u tom pismu sve ostalo bile su puste fraze, prazna zvonjava, sem traktora. O, nesavršena priroda! Zakopao sam pismo u zemlju, a odgovorio mu pijan. Pismo sam umočio u šljivovicu, pa poslao.

Planino moja
sva moja ljubavi,
pišem ti pismo
na listu jagode.

(Pohorje, 1964)

Peo sam se kao sumanut na najviši vrh Zlatibora, kao sumanut, kao začaran, kao izgubljen, sam u belom prostranstvu, sa smučkama na plećima, vrelog daha, sam. Kažem, kao vulkan, dimio sam se i peo, i kada sam stigao gore, to je bilo kao smrt, skljkao sam se i zatvorio oči. I disao, disao, na visini od hiljadu i sedam stotina metara, disao sam oprezno, sve opreznije, jer mi je hladan vazduh cepao pluća kao testera. Sad, na Pohorju, sećam se tog februara na smučkama. Otvorio sam zatim oči i gledao, i mislio, sećam se, kako sam imao sreću sa oblacima, koji su u stvari magla, jer oblaci su tada bili ispod mene, dole u dolinama, a ja sam bio gore, iznad oblaka. Ako su svi oblaci magla ako se kroz sve oblake može proći, čemu onda oduševljenje, magla je dosadna. Posle sam te misli presukao i poslao u krevet, na spavanje. (To je moj simbol iz detinjstva, setio sam ga se gore, na hiljadu i sedam stotina metara, pa ga sad u potrebljavam kao autentičnu ilustraciju.)

Sišao sam veoma brzo, veoma lako, gotovo neprirodno. Prazan. Kao da je na hiljadu i sedam stotina ostalo sve što se moglo dosegnuti, kao da više nema značaja nikakvog napor, kao da su svi budući pokušaji osuđeni na nizine i podsmeh. Bio sam nesrećan, igrao sam šah.

Medutim, šta?

Otišavi u svet, kasnije, često sam se sećao tog napora, te pobeđe kao nečeg ambicioznog, i redovno sam pokušavao da se setim i uzroka. Bilo mi je gotovo žao što sam to učinio bez razloga, ponesen srećom. Tešio sam sebe: možda sam to učinio zbog smučanja, spust sa Tornika je atrakcija svoje vrste, mogao sam da se hvalim posle... (Sada znam da to nije bilo tako. Nisam imao hrabrosti sve da zaboravim kazavši nekome... Kazano,

mene je zaboravljeno, prežvakano. Sačuvao sam taj ispod na danas kao relikviju, i eto žrtvujem ga, kazujem ga, jer sam se popeo iznad hiljadu i sedam stotina...)

Mesec stija ko tepsija,
a okolo svud je noć,
tandara — broć!

(Zatvoren krug, Beograd 1965)

Popeo sam se sebi na glavu pokušavajući da se pristetim gde je početak te moje sulude želje da sve zabeležim, da svemu dam oblandu reči i rečenica. U osnovnoj školi? Možda u ono doba kada je ostajanje u školskom zatvoru posle časova postajalo herojstvo dostojno pesme. Učitelj Dušan Kariman, dobričina, parti-zančina, čini mi se brkajlija, ali čizmalija sigurno, sa opasacem od sudanice, od pet olova u širinu, dakle Dušan Kariman, učitelj moj, učinio je da počem sve gledati kroz dve zenice: jednu realnu i drugu iščašenu, papirnatu, zenicu pesme.

Popeo sam se na Ajfelovu kulu, i mogu vam reći: ništa naročito. Bio sam i na mostu Mirabo, i mogu vam reći da je Mira Alečković svoju pesmu „Pod mostom Miraboa teče Sena“ napisala verovatno u Beogradu, jer ispod ovoga mosta ne protiču uzdas žena već priljava voda u koju svakog sutona pišaju klošari. Pesmu o Seni i ja sam napisao u Beogradu, ali je to ispalo loše. Možda je trebalo u Parizu... Ne znam, učinilo mi se da tamo ne treba ništa pisati. (Uzgrđ: klošari su postali pomodari. Spavaju sa psima, što je i praktično, jer ih psi greju. Video sam i lepo obučenog studenta, legao pred veće, pokrio se kaputom i sprema se da spava. Pomislio sam: posvadao se sa roditeljima pa došao da zadovolji svoj nagon samarićanstva...)

U Parizu sam se setio Dušana Karimana. Svaka mu čast. Kada on udari opasacem po ledima, čovek oseti da je čovek, da može da izdrži. Ništa dostojanstvenije nego izdržati udarac! Udarac za udarcem, uzdignuta čela. Onaj ko nije bio bijen, ne može da veruje u sebe. Doduše, ovi je dosta dogmatično, ali do vraga, eto počeh i sa psokama, do vraga dakle, svida mi se da budem dogmatičar. I to je nešto. I to treba izdržati.

VENIJA VUCINIĆ — TURINSKI malo korito

